

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему:

«Антропологічні коди архітектури в філософії Жана Бодрієра»

Виконала:

студентка 4-го року навчання,

Спеціальність: 033 Філософія

Стороженко Анастасія Олександрівна

Керівник:

Бондаревська Ірина Андріївна,

доктор філософських наук, професор

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р.

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С. 3-7
РОЗДІЛ I. Концептуальне тло осмислення архітектури в працях Ж. Бодріяра	С. 8-22
1.1. Теоретичні аспекти аналізу архітектури та її антропологічних кодів.....	С. 8-10
1.2. Поняття коду і теорія суспільства	С. 10-12
1.3. Концепція «суспільство споживання».....	С. 12-18
1.4. Особливості архітектури епохи гіперреальності	С. 18-22
РОЗДІЛ II. Антропология через призму аналізу архітектури	С. 23-37
2.1. Нівеляція «Іншого» (феномен клонів, масс).....	С. 23-24
2.2. Явище імплузії.....	С. 24-25
2.3. Явище апотропії.....	С. 25-28
2.4. Бобур як транслятор соціального дискурсу.....	С. 28-29
2.5. Витіснення смерті — її всеосяжність.....	С. 29-30
2.6. Палітра почуттів сучасної людини: самотність, байдужість, ненависть.....	С. 30-34
2.7. Архітектура як творець соціального дискурсу.....	С. 34-37
ВИСНОВКИ.....	С. 38-40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 41-42

ВСТУП

Французький філософ Жан Бодріяр проголошує зникнення цілої метафізики, коли фіксує у своїх працях заміщення реального гіперреальним, знищення референцій та настання епохи клонів. Мислитель будує свою концепцію навколо таких феноменів як симуляція, симулякри, віртуальність, гіперреальність, споживання. Усі ці феномени присутні в основних роботах Бодріяра і разом вибудовують цілісну філософську систему. Мислитель не раз покликається на архітектурні об'єкти, щоб через їх призму показати ті процеси, що розгортаються у соціальній площині. Отже, завдяки аналізу антропологічних кодів архітектури ми можемо вивести образ людини, соціуму, у якому вона існує, процесів, що відбуваються у конкретному соціальному середовищі.

Актуальність теми дослідження: концепт «суспільство споживання» з'являється ще у кінці ХХ століття для теоретичного пояснення кардинальної трансформації суспільної реальності. Перехід до споживацького модусу існування є певним рубіконом, що визначає появу соціального дискурсу, який радикально відрізняється від минулого. Згідно з сучасними філософськими міркуваннями, суспільство, у якому ми живемо ще не пододало наступної межі, воно і досі може бути охарактеризовано у термінах концепції «суспільства споживання». Отже, Бодріярівська концепція «суспільства споживання» є цілком актуальною для нашого часу. Підхід до опису соціальної реальності через аналіз архітектури зумовлений поглядом Бодріяра на деякі сконструйовані людиною простори як на транслятори суспільного дискурсу.

З іншого боку, розгляд архітектури через призму її кодів видається доречним та актуальним, оскільки архітектурний постмодернізм формувався разом із поширенням постструктуралістських поглядів, які тяжіли до семіотичного тлумачення реальності — світу як тексту (Р. Барт, М. Фуко, Ж. Дерріда та інші). Текст інтерпретується через коди (системи знаків). Отже, тлумачення інформації, що зашифровано в архітектурі, теж може відбуватися через детальний аналіз її кодів.

Актуальність дослідження зумовлена й тим, що архітектурні об'єкти як такі стали розглядатися мислителями досить нещодавно, що пов'язано з появою нових дисциплін (соціологія архітектури, теорія речей). Отже, з'явився вільний простір для здійснення теоретичних та емпіричних досліджень і виникла потреба у зміні акцентів наукової роботи (від архітектури як елементу міста до визнання виняткової ролі одиничних архітектурних об'єктів), безпосередньому зверненні до матеріального при розбудові соціальних теорій, що представлено у даному дослідженні.

Стан наукової розробки теми: до архітектури апелювали Р. Барт («Вибрані твори: Семіотика. Поетика»), У. Еко («Відсутня структура»), Ч. Дженкс («Мова архітектури постмодернізму»), у межах структуралістського підходу вони розробляли стратегії тлумачення «текстів» як знакових систем. Спробу показати кореляцію між формою сучасного суспільства та формою архітектури здійснили В. Беньямін («Arcades project»), Е. Блох («The Principle of Норе»), Н. Еліас («Придворне суспільство»), М. Фуко («Наглядати і карати»)¹. Проте, дані міркування мислителів не характеризувалися систематичністю та цілісністю у дослідженні архітектури. Сучасна філософія має доробки у межах відносно нової міждисциплінарної течії — теорії речей («thing theory», від 2001 р.), що стосуються безпосередньо того, як архітектура породжує сенси людського існування, формує та регулює соціальні відносини, відображає їх структуру (В. Бучлі «Антропологія архітектури»).

Українські дослідники також розробляють дотичні до антропології архітектури проблеми (зокрема М. Карповець у праці «Місто як світ людського буття», Т. Возняк у «Феномен міста», О. Кравченко у «Культурний код міста: проблема ідентифікації»).

Об'єкт дослідження: метафізична теорія (ера гіперреального) та концепція «суспільства споживання» Ж. Бодріяра.

¹ Делитц Х. Архитектура в социальном измерении / Х. Делитц // Социологические исследования. – 2008. – № 10. – С.113-121.

Предмет дослідження: антропологічні коди архітектурних об'єктів у теорії Ж. Бодріяра .

Мета дослідження: розкрити та проаналізувати антропологічну складову в розмислах Жана Бодріяра про архітектуру.

Завдання дослідження: 1. Відтворити теоретичні міркування Ж. Бодріяра щодо закінчення епохи оригінального, реального. Проаналізувати такі феномени: структурна революція цінностей, симуляція, гіперреальність.

2. Дослідити концепцію «суспільства споживання» Ж. Бодріяра, продемонструвати актуальність феномену споживання як формотворчого для сучасних суспільств у концепціях Е. Фромма та Г. Маркузе. Знайти точки перетину концепцій.

3. Показати нерозривність погляду Ж. Бодріяра на архітектуру з іншими аспектами його філософії (спільні мотиви).

4. Довести, що антропологічна складова є основним мотиваційним чинником інтересу Бодріяра до архітектури.

5. Визначити, що таке «антропологічний код архітектури». Показати зв'язок одиничних архітектурних об'єктів з актуальним соціальним дискурсом.

6. Реконструювати погляд Бодріяра на людину та суспільство в умовах системи споживання та кінця реального через аналіз архітектури.

7. Зробити висновок щодо досягнення поставлених цілей даної праці.

Структура роботи: дослідження складається зі змісту, вступу, основної частини (двох розділів з підрозділами), висновків та списку використаної літератури. Перший розділ «Концептуальне тло осмислення архітектури в працях Ж. Бодріяра» має чотири підпункти: 1.1. Теоретичні аспекти аналізу архітектури та її антропологічних кодів; 1.2. Поняття коду і теорія суспільства; 1.3. Концепція «суспільство споживання»; 1.4. Особливості архітектури епохи гіперреальності. Перший розділ покликаний окреслити теоретичне тло основних феноменів, що досліджуються (людини та архітектури), визначити концептуальні рамки аналізу, навести визначення поняття «коду», «антропологічного коду», зазначити, що розуміється під «сучасним

суспільством» в межах даної праці, розглянути концепцію Бодріяра щодо нової метафізичної реальності, що склалася (закінчення ери реального, початок ери гіперреального), розглянути феномен споживання як детермінуючий фактор сучасного суспільства, знайти точки перетину концепцій Фромма, Маркузе, Бодріяра, що відсилають до подібного стану соціальної реальності, навести міркування Бодріяра, що стосується актуального стану архітектури в епоху гіперреальності. Другий розділ «Антропологія через призму аналізу архітектури» містить сім підрозділів: 2.1. Нівеляція «Іншого» (феномен клонів, мас); 2.2. Явище імплзії; 2.3. Явище апотропії; 2.4. Бобур як транслятор соціального дискурсу; 2.5. Витіснення смерті — її всеосяжність; 2.6. Палітра почуттів сучасної людини: самотність, байдужість, ненависть; 2.7. Архітектура як творець соціального дискурсу. Другий розділ передбачає реконструкцію образу людини та суспільства через антропологічні коди архітектури, в ньому здійснено спробу показати як соціальний дискурс відображається в одиничних архітектурних об'єктах, описано основні характеристики соціального життя людини, проаналізовано центральні феномени соціальної реальності, здійснено аналіз поміченого в ході дослідження явища: вплив на формування соціального дискурсу архітектурними об'єктами.

Теоретико-методологічні засади дослідження: в даній праці аналіз відбувається від загальної концепції до конкретних міркувань, що стосуються архітектури безпосередньо. Застосовано метод теоретичної реконструкції. Використано терміни структуралізму, постмодернізму, що обумовлено специфікою викладу теорій самим Бодріяром.

Джерельна база дослідження: Бодріяр апелює до архітектури у таких фундаментальних працях: «Симулякри та Симуляції» (детальний аналіз Бобура як транслятора суспільного дискурсу), «Суспільство споживання» (драгстори, Парлі-2 — як дайджести життя сучасних людей), а також у статті «Архітектура: правда чи радикальність?» (порушує питання про можливість існування архітектури в епоху гіперреальності), лекції «Місто та ненависть». Міркування щодо архітектурних споруд Бодріяр також публікує у праці «Singular objects of

architecture» у співавторстві з відомим французьким архітектором Жаном Нувелем. На зазначені доробки я буду покликатися для подальшого реконструювання погляду Жана Бодрієра на архітектуру як транслятора соціального дискурсу. В даній праці я також буду послуговуватися фундаментальною працею Бодрієра «Символічний обмін і смерть» для відтворення феномену структурної революції цінностей, а також фрагментами праць представників Франкфуртської школи соціальної думки Г. Маркузе та Е. Фромма для висвітлення процесу споживання як детермінуючого аспекту існування сучасних суспільств. Задля більш глибокого аналізу феноменів, які розглядаються в роботі, буде використано критична література у вигляді наукових статей, які окреслюють явище мас (праці Т. Лютого), подвоєння, паноптикуму Бентама як регулятора соціального (М. Фуко).

РОЗДІЛ I

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ТЛО ОСМИСЛЕННЯ АРХІТЕКТУРИ В ПРАЦЯХ Ж. БОДРІЯРА

1.1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ АРХІТЕКТУРИ ТА ЇЇ АНТРОПОЛОГІЧНИХ КОДІВ

Перед тим як перейти до розгляду безпосередньо антропологічних кодів архітектури, необхідно окреслити контекстуальне теоретичне тло, у якому існує сучасна архітектура та людина. Також доречним було б провести демаркаційну лінію, щоб визначити, що в даній роботі розуміється під словом «сучасний» (на позначення суспільства, насамперед архітектури і тд.). Для визначення антропологічних кодів архітектури не зайвим буде зафіксувати, що ж розуміється під цим висловом.

Отже, надалі я розумітиму під «сучасним суспільством» ту форму людської спільності, що сформувалася у ХХ столітті і триває дотепер. Вважаю таке визначення коректним у рамках даного дослідження, адже Жан Бодріяр розглядає унікальну соціальну реальність, яка радикально відрізняється від минулих версій, що зумовлено, насамперед тим, що її визначають такі фактори як зникнення реального та споживацтво, як центральний феномен. Таким чином, нас цікавить образ людини та його відображення в архітектурі обмежений часовими рамками «суспільства споживання». Уперше феномен споживання постає детермінуючим та формотворчим фактором для суспільства на початку ХХ століття у міркуваннях Е. Фромма, отже, лінію демаркації проведено.

Другим важливим кроком, на мою думку, є визначення поняття «код» та виведення з нього поняття «антропологічного коду». Код визначається як «система слів, літер або знаків, які використовуються для відображення повідомлення у таємній формі або система чисел, літер чи знаків, які використовуються для відображення чогось у більш стислій та зручній формі»².

²Code. – Cambridge Dictionary. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/code>

Код є елементарною генетичною матрицею, якою регулюється нова форма симуляції. За нової метафізичної ситуації, що буде окреслена надалі, характерно те, що людина стає скерованою кодом, вона перебуває під натиском його влади. Коди також представляють собою знаки або системи знаків, що використовуються для вираження специфічних культурних та текстуальних засновків. Антропологічний код — це певна матриця, що детермінує модус людського існування. Визначивши антропологічні коди архітектури, ми матимемо змогу реконструювати образ людини та дізнатися про цінності, що регулюють її життя.

Погляд на людину через призму архітектури зумовлений двома факторами. По-перше, ідеологія «споживання» в суспільстві визначає його надмірну увагу до всього матеріального, людина у такій спільноті існує в межах комунікації не людина-людина, а людина-речі. Споживання регулює узгодженість всіх фрагментів існування людини: від величезної кількості вироблених товарів до докільця, у яке вписуються архітектурні об'єкти. Отже, визначення антропологічних кодів можливе саме через аналіз ланок системи споживання (матеріальних об'єктів: речей чи архітектурних просторів). Бодріяр же зазначає, що інтересу матеріальні об'єкти як такі в нього не викликають. Проте, вони грають визначальну роль у його дослідженнях, адже вони є трансляторами соціального дискурсу. До архітектури Бодріяр апелює у формі аналізу її одиничних об'єктів, які здатні відтворювати соціальне життя суспільства³. У своїх доробках мислитель звертається до дослідження таких унікальних споруд, як: Бобур (Центр Помпиду (Париж), Вежі-близнюки (Нью-Йорк), Парлі (Версаль), драгстори).

По-друге, архітектура, що створювалася в часових межах суспільства споживання, формувалася одночасно з поширенням постструктуралістських міркувань, що мали тенденцію визначати весь світ як «текст». Текст же тлумачиться через системи знаків — коди. Отже, архітектура теж може бути

³Baudrillard J, Nouvel J. Singular Objects of Architecture / J. Baudrillard, J. Nouvel. – М.: University of Minnesota Press, 2002.– 104 p.

«розкладена» на коди, що вона містить, зокрема на коди, що визначають існування людини.

Філософські теорії Ж. Бодріяра, на мою думку, є цілісною системою, кожен аспект якої безумовно доповнює інший. Тому беручи до уваги процеси, що зумовлені суспільством споживання, не можна нехтувати метафізичною обстановкою панування коду та симуляції, у якій це суспільство існує. Відтак, дана робота має здійснювати розгляд обох цих теоретичних площин. Перейдемо до розгляду соціального тла, у межах якого існує сучасна архітектура та людина.

1.2. ПОНЯТТЯ КОДУ І ТЕОРІЯ СУСПІЛЬСТВА

У своїй праці «Символічний обмін та смерть» Бодрійяр описує трансформації, яких зазнали основні сфери суспільного життя внаслідок структурної революції цінностей. Згідно з теорією мислителя, революція була спричинена відокремленням двох раніше нерозривно пов'язаних між собою аспектів вартості. Класична економіка вартості була заміщена новою формою. Відтак, референційна вартість була знищена, натомість актуалізувалася структурна гра цінностей. Референції усунуті, вмісту знаків більше нічого не відповідає у реальності.⁴ Бодрійяр вводить поняття «симулякру» (з фр. «подоба», «видимість», «ілюзія») для позначення продуктів процесу симуляції, за якої знаки обмінюються один на одного, але не обмінюються на щось реальне. Як зазначає Бодрійяр у «Симулякри та симуляції», завдяки описаним вище процесам «вся система стає невагомою, вона сама відтепер є нічим іншим, як гігантським симулякром, тобто не співвідноситься більше з реальним, а співвідноситься сама з собою, в неперервному потоці, в якому ні референція, ні простір більше не мають місця»⁵. Симуляція протиставляється репрезентації, оскільки симуляція радикально заперечує знак як цінність, а репрезентація керується принципом еквівалентності знаку та реальності.

⁴ Бодрійяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Добросвет, 2000, – 387 с.

⁵ Бодрійяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 22 с.

Отже, виникає ситуація, за якої знак більше не має щось означати - тепер він постає як вільний для структурної (комбінаторної) гри, за якої апеляції до детермінованості не відбувається. Процес виробництва переживає подібний стан: ліквідація будь-яких цільових напрямлень призводить до того, що виробництво починає функціонувати як код. Бодріяр наголошує на тому, що сам капітал знищує детермінованість суспільства способом виробництва. Капітал підміняє риночну форму на структурну форму цінності, якою регулюється уся актуальна стратегія системи. Отже, в умовах структурної революції цінностей відбувається перехід від детермінованої сфери знаків до недетермінованості коду, заміщення реального його симуляціями. Перехід від ринкового до структурного закону цінностей спричинив зникнення такої суспільної форми як виробництво. За таких обставин праця, за Бодріяром, перетворилася на просто знак серед інших знаків, вона тепер існує в умовах власного відтворення. Їй (як і будь-якому знакові) властива операція самодублювання, що приховується порожнім посиланням на те, що він означає. Раніше праця характеризувалась ціленаправленістю, процес виробництва не переживався як постійне повторення одного й того самого. Тепер праця постає такою, що позбавлена виробничих міфів, будь-якого виробничого вмісту. Для епохи кодів є необхідним сам факт існування масштабного ритуалу знаків праці, що поширюється на все суспільство, і зовсім не важливо, щоб він щось продукував, головне, щоб самовідтворювався.

Відтак, Бодріяр постулює закінчення епохи знаків, на зміну якій приходить епоха кодів. Нове суспільство характеризується наявністю розмаїття кодів, якими регулюється нова форма симуляції. Безліч репрезентацій та постійна модифікація об'єктів знищує їх специфічність. Таким чином, їх заміщує сукупність кодів, що самостійно змінюється на підставі трансформації суспільної моди. Такі «чисті» знаки визначають, але при цьому не репрезентують. Бодріяр проголошує початок процесу повільної смерті суспільства, що спричинена його прогресивною кодифікацією. Симулятивні коди відіграють роль регуляторів різних сфер суспільного життя. Отже, світ

являє собою не більше, ніж середовище операціональної симуляції. Суспільство набуває споживацького статусу. Соціум починає жити в умовах постійного полону самоомани. Нескінченні процеси редуплікації закріплюють за реальністю інший модус, тепер вона постає як гіперреальність. За таких обставин відбувається нівеляція протистояння реального та уявного. Реальність як «те, що можна еквівалентно відтворити» заміщується гіперреальністю, яка є завжди «те, що вже відтворено»⁶. Реальність відтепер є лише грою у реальність. Таким чином, існування людей відбувається в умовах гіперреальної симуляції. Ключову роль у процесі переходу до гіперреального відіграє явище дублювання, яке буде розглянуте далі.

1.3. КОНЦЕПЦІЯ «СУСПІЛЬСТВО СПОЖИВАННЯ»

У праці «Суспільство споживання» Бодрійяр вдається до аналізу феномену, який, власне, і визначає характер сучасного суспільства — споживання. Індивіди у суспільстві споживання існують не серед інших індивідів, вони оточені звідусіль об'єктами споживання. Щоденна комунікація людей, відтак, зводиться до перманентного отримання благ та повідомлень, взаємодії з ними. Посередником у такій комунікативній системі є супермаркети, торгові центри та рекламні образи. Люди існують під постійним натиском речей, які, по суті, є продуктом їх діяльності. Речі повсякчас нагадують про те, що індивіди живуть в умовах не стільки достатку, як надлишку. Об'єкти споживання нагромаджуються, невпинно зростають навколо людини. Речі існують цілими ансамблями, наборами, серіями. Один предмет існує у зв'язку з іншим, вони доповнюють один одного. Серед функціональних речей людина сама набуває функціональних характеристик. Згідно з ідеями Бодрійяра, суспільство споживання живиться самооманою, у ньому відбувається ліквідація справжніх почуттів, культури, навіть надлишок постає радше як наслідок замаскованого дефіциту. Важливу роль у суспільстві споживання відіграють засоби масової інформації. ЗМІ функціонують як

⁶ Бодрійяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Добросвет, 2000, – 151 с.

об'єкти споживання, пропонуючи реципієнтам незліченні, редуковані до неагресивної універсальної форми, надзвичайні події. Останні слугують видовищами для суб'єктів сприйняття. Уся інформація зводиться до знаків, споживач щодо неї перебуває на певній відстані, такий ефект дистанціювання досягається завдяки посередництву засобів масової комунікації. Людина перебуває у стані відгородження від дійсності, вкриваючись пеленою знаків. Таким чином, для суспільства споживання характерним є існування ЗМІ як продукту, що споживається. За Бодрійяром, саме такий модус функціонування засобів масової інформації може слугувати лінією демаркації між класичною формою суспільства та суспільством споживання. Іншими важливими критеріями такого суспільства є провідна роль реклами у суспільному житті, нова соціально-економічна організація (що з'явилася внаслідок структурної революції цінностей, про яку йшлося раніше). Ключовим моментом тут є те, що саме споживання споживається у формі міфу.⁷ Бодрійяр вдається до метафори раку, щоб описати трансформації суспільного устрою, які відбуваються в суспільстві споживання (дана метафора часто зустрічається в роботах мислителя для позначення ситуації у різних сферах соціального існування). Таке суспільство визначає початок ери супермаркетів, торгово-розважальних центрів та ретельно продуманих рекламних образів. Споживання охоплює всі сфери без винятку, усі види діяльності підпорядковуються одному й тому ж принципу, людське життя постає повністю детермінованим у рамках суспільства споживання, у якому вони існують. Індустріальне виробництво націлене не на продукування достатньої кількості товарів, а на створення надлишку — такі умови є економічною основою суспільства споживання. Бодрійяр наголошує на тому, що радикальна трансформація суспільних процесів у різноманітних сферах напряду корелює з таким «перенасиченням» системи продуктами виробництва. Завдяки надлишковому виробництву товарів, з'являється передумова для ліквідації соціальної нерівності (оскільки

⁷ Бодрійяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. Е. Самарская]. – М. : Республика. Культурная революция, 2006, – 269 с.

матеріальні блага стають доступними всім), проте така можливість не знаходить своєї реалізації у дійсності. За Бодріаром, цього не стається через те, що нерівність є необхідним аспектом для забезпечення дієвості симулякру — «американської мрії», яка надає кожному право досягти успіху та зайняти керівні посади у владних організаціях суспільства. Ідентифікація особистості, наділення свого життя сенсом у суспільстві споживання відбувається у спосіб, коли з цілої сукупності товарів та послуг обираються ті, що апелюють до престижу. Таким чином, людина приречує себе на споживання. Бодріяр постулює у своїй праці «Система речей», що сукупність товарів та послуг, якими оточують себе люди, детермінує соціальну структуру. Системи речей здатні визначати людські взаємини. Більше того, Бодріяр каже про те, що актуальний спосіб споживання речей порушує ту раціональність, яка була приписана їм з точки зору технічного функціоналу. Речі інтегруються в суспільні відносини, стають надзвичайно важливими для людини, «зближуються з нею» в емоційному плані. Ідеологія суспільства споживання базується на цінності матеріального. У такому суспільстві соціальний устрій у конкретний період можна визначити за звичкою певним способом розміщувати речі. Отже, спосіб розстановки речей здатний транслювати актуальний соціальний дискурс. Для Бодріяра сучасне ставлення до речей демонструє порушення традиційних відносин суспільства та індивіда, а також безпосередню зміну останнього. Індивід визначається відтепер порядком, який він вносить у речі. Роль суб'єкта поступово перебирають на себе речі, що його оточують. Господар речей стає функціональним, гомогенним зі своїм середовищем. Бодріяр окреслює революцію, яка сталася у відносинах «людина-речі»: раніше форма речей (знаряддя, зокрема) корелювала з формою праці, для якої вона виготовлена, тепер же річ є продовженням людського тіла. Небезпечність даної ситуації, за Бодріаром, постає у тому, що надзвичайна функціональність та довершеність речей визначає непотрібність усталених жестів, побутових дій людини. Індивід серед речей стає порожньою формою,

яка є відкритою для будь-яких функціональних міфів.⁸ Відтак, людина поступово втрачає відчуття реальності, її зусилля стають зайвими у новій дійсності. Реальність більше не переживається, а симулюється. Речі постають як функціональні симулякри, оскільки ми вже не звертаємося напямучу до їх першопочаткової функції. Речі заміщують певні соціальні та міжособистісні відносини. Людина відчужується. Кожен конфлікт супроводжується конкретними речами, які, в свою чергу, не стільки вирішують його, скільки симулюють успішне вирішення. За такої ситуації, згідно з концепцією Бодрійяра, система позбавляє людину істинної свободи, підміняючи її на ілюзію безмежного вибору товарів та послуг. Індивід змушений постійно обирати речі, навіть якщо вони йому непотрібні. Система таким чином нейтралізує небезпеку, нівелюючи свободу індивідів. Людина все більше стає рабом споживачтва, вона перестає поставати як суб'єкт, а радше конструює себе як об'єкт економічного попиту. Такий «адепт споживачької системи» схильний до маніпулювання ним: що і здійснюється у даному виді суспільства через посередництво ЗМІ. Кредит та реклама постійно здійснюють тиск на індивіда, як наслідок, він втрачає істинне задоволення від процесу споживання. Поглинутий рутинною купівле-споживання, індивід змушений демонструвати задоволення, незважаючи на свої справжні почуття: «споживання вже не є простою та чистою насолодою від благ, воно стає чимось, що змушує насолоджуватися — змодельованою операцією, що рознесена по графам ранжованого набору предметів-знаків»⁹.

Концепція «суспільства споживання» Ж. Бодрійяра має ознаки подібності з концепцією «одновимірного суспільства» Г. Маркузе, відомого представника франкфуртської школи. Маркузе постулює, що розвиток науки і техніки сприятливо вплинув на спроможність панівного класу сформувати суспільство «одновимірних людей». Особливістю таких індивідів є втрата можливості критично мислити, вразливість до нав'язаних цінностей, залученість у

⁸ Бодрійяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрійяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Рудомино, 2001, – 95 с.

⁹ Бронзино Л. Герберт Маркузе и Жан Бодрийяр: теоретико-методологический анализ концепта общества потребления / Л. Бронзино // Russian Journal of Education and Psychology. – 2011. – № 4. – С. 1-15.

невпинний процес споживання. «Одновимірна людина» перебуває у полоні ілюзій щодо власної ролі у політичному та економічному житті суспільства, яке, зі свого боку, автономно існує в рамках системи хронічного споживання. Відбувається процес «відчуження» людини від самої себе, від інших та від соціальних інститутів. Тут Маркузе апелює до марксистської концепції «відчуження», проте зазначає, що вона потребує перегляду в рамках актуальної ситуації суспільства достатку та, подекуди, суспільства надлишку (на противагу марксистському «відчуженню» за умов суспільства дефіциту). Відчуження характеризується повним поглинанням особистості процесами та системами товарного виробництва.

Філософ зазначає, що «одновимірне» суспільство характеризується тріумфом «щасливої свідомості», яка протиставляється критичному інтелекту, що скептично ставиться до фактів. Система легко маніпулює свідомістю «одновимірного обивателя», відбувається повсюдне вторгнення у його вітальність (вагому роль тут грають ЗМІ). Індивіду нав'язуються «хибні потреби», а згодом пропонується вигідний для суспільства (сприяє розвитку бізнесу та підтримує суспільне благо) спосіб їх задоволення. Відтак, Маркузе фіксує нову соціальну реальність, що визначається «одновимірністю» людини¹⁰.

Подібний стан справ постулює й Е. Фромм, зокрема у своїй праці «Мати чи бути?» (1976 р.). Мислитель говорить про те, що головною формою взаємодії індивідів у сучасному суспільстві є споживання. Для людей, що орієнтовані на «мати» (адепти системи споживання), інформація також є продуктом споживання. Вони зациклені на тому, щоб здобути, привласнити інформацію, критичне осмислення якої є для них не важливим процесом.¹¹ За таких обставин, ЗМІ легко маніпулює свідомістю людей, фальсифікуючи факти, «паразитуючи» на демонстрації такого контенту, що буде легко

¹⁰ Reitz C. Herbert Marcuse: Critical Theory as Radical Socialism / C. Reitz // The SAGE Handbook of Frankfurt School Critical Theory / eds.: B. Best, W. Bonefeld, C. O'Kane. – L.A. : SAGE, 2018. – С. 161–178.

¹¹ Фромм Е. Мати чи бути? / Е. Фромм; [пер. з нім. О. Михайлова, А. Буряк]. – К. : Український письменник, 2010, – 222 с.

спожитий реципієнтами — аварій, скандалів, репортажів з гарячих точок. Фромм пояснює захоплення такими видовищами ще однією особливістю членів суспільства споживання — некрофілією. Люди прагнуть до всього мертвого, хворого, зруйнованого. Члени суспільства споживання підсвідомо прагнуть до розриву біологічних зв'язків¹². Взаємини між людьми у суспільстві споживання є дуже поверхневими, оскільки вся увага та енергія витрачається на те, щоб зробити із себе «товар» та «продати подорожче». Некрофілією Фромм пояснює також жагу людей до механізації свого побуту, що значно впливає на психіку та сприйняття реальності. Індивід починає дивитися на все крізь призму комп'ютера, телефону тощо.

Отже, з огляду даних концепцій можна зробити висновок, що соціальна реальність почала набувати кардинально нового вигляду з розвитком капіталізму, відтак, виникла потреба у теоретичному осмисленні таких глобальних трансформацій. На цьому підґрунті з'являються концепції цілої плеяди філософів, які зосереджуються навколо феномену споживання — фундаментальної проблеми, що визначає, на думку мислителів, соціальне середовище та конструює новий тип взаємозв'язків у суспільстві. Концепції Фромма, Маркузе, Бодрієра мають точки перетину, хоча й акценти у теоріях зроблені на різні аспекти соціального дискурсу. Спільними рисами концепцій «суспільства споживання» даних мислителів є повна детермінація життя окремих індивідів та суспільства загалом процесом виготовлення та споживання товарів, глобальне відчуження особистості (як від продукту своєї праці, так і від Іншого та від себе, зокрема). Автори вищезгаданих концепцій звертають увагу на явище маніпуляції свідомістю членів суспільства завдяки ЗМІ та рекламі, нав'язані системою цінності та «хибні потреби», що співвідносяться радше з потребами системи, ніж з потребами конкретного індивіда, як наслідок відсутність повноцінного задоволення від споживання в

¹²Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм; [пер. з нім. Э. Телятникова]. – М. : АСТ, 2009, – 229 с.

індивідів, заглушення критичного мислення, радикальна зміна взаємин між людьми, трансформація людини як такої (людина як функція).

Фромм та Бодріяр помічають явище обростання людини речами, механізацію повсякденного життя людей, що призводить до появи медіатора між реальністю та особистістю. Людина починає сприймати світ не безпосередньо, а через призму екрану телефону, наприклад. Бодріяр постулює віртуалізацію життя.

Бодріяр та Маркузе вбачають у надлишку товарів передумови до соціальної трансформації у бік більш довершеної соціальної структури. Маркузе: за таких умов можна ліквідувати репресивність суспільної системи, оскільки сильний контроль в суспільстві одновимірних людей не потрібен. Бодріяр: можливим є нівелювання нерівності у суспільстві, бо товари, що виготовлені у надлишку, теоретично мають бути однаково доступними усім. Проте, обидва мислителі приходять до висновку про утопічність таких ідей. Маркузе постулює, що соціальний контроль потрібен у будь-якому разі для підтримання влади як такої. Бодріяр же зазначає, що нерівність є необхідною умовою дієвості симулякру.

Звичайно, факт того, що один і той самий феномен (споживання) помічають різні видатні філософи і ставлять його в центр соціального життя ще не означає, що такою була «об'єктивна реальність». Проте, ми в будь-якому разі повинні обрати «окуляри» (суб'єктивну методологію), через які будемо тлумачити соціум. На мою думку, неможливо реконструювати погляд Бодріяра на людину відірвано від його теоретичної системи, що апелює до суспільства споживання.

1.4. ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ЕПОХИ ГІПЕРРЕАЛЬНОСТІ

Розглядаючи архітектуру, Бодріяр звертає увагу на те, що архітектурні об'єкти втратили апеляцію до правди. У статті «Архітектура: правда чи радикальність?»¹³ мислитель постулює зростання кількості функціональної

¹³Бодрийяр Ж. Архитектура: правда или радикальность? / Ж. Бодрийяр; [пер. з нім. А. Воробьева, М. Вильковский] // Социологические исследования. – 2011. – № 5. – С. 114-122.

архітектури, що покликана просто заповнювати простори міст. Разом з цим зникає елемент незнання та ризику реципієнта, як наслідок, щезає й ілюзія простору з її духовним продовженням, на думку Бодріяра (прикладом, де ще присутнє є духовне: японські сади, проект «Turm ohne Ende» Жана Нувеля. Такі структури створюють в рази більше, ніж ми можемо побачити, вони створюють духовні простори самоомани для інтелекту та зору). Для Бодріяра однією з найголовніших характеристик архітектури є якраз властивість існувати та водночас бути непомітною. Споруди, що є суто функціональними та які втрачають таку властивість, вже не можуть називатися архітектурою. Важливу роль у представленні архітектури беруть на себе актори — маси, що абсолютно по-своєму опановують об'єкти, їм не можна приписати конкретний порядок користування, бо часто вони не вступають у діалог з архітекторами та авторами першопочаткових концепцій. Це є певною мірою радикальність, яка за характером є непередбачуваною. Бодріяр звертається до прикладу Бобуру. Затверджена програма була скасована гіперреальністю споруди. Центр Помпиду не прижився у контексті, відчужився від нього, створивши вакуум біля себе. Актори змінили детерміновані архітекторами способи використання та саме призначення Бобура. У такому випадку, можна говорити про певну «аморальність» акторів, що порушують будь-які усталені норми та приписи, проте, саме така характерна риса, на думку Бодріяра, і є рушійною силою суспільства. Відтак, у сучасному суспільстві архітектор не може сподіватися на визначення чи прогнозування долі свого витвору.

Бодріяр порушує питання можливості подальшого існування архітектури в умовах віртуальної реальності. Люди часто створювали та продовжують створювати простір без певної архітектурної концепції, таке будівництво є однією з форм «неіснування» архітектури. Більшість американських міст збудовано саме так, будівлі там не викликають будь-яких естетичних переживань і представляють анти-архітектуру. (прикладом є анти-архітектури, що не має архітектурної ідеї: Манхеттен).

У віртуальному модусі існування йдеться про архітектуру як буквальный «оператор видимого». Жан Бодріяр наголошує на негативному аспекті зміни статусу архітектури, вона стає «штучним розумом» міста, замість того, щоб відігравати роль «природного розуму». В свою чергу, такий стан справ, може призвести до того, що все духовне буде редуковано до цифрового. Сучасна архітектура за своєю суттю є просто технічною наявністю форм та матеріалів, яка вже не апелює до правди та не претендує на оригінальність, у ній все менше суб'єктивного фактору архітектора. Архітектура створюється за принципом «ready-made», вона представляє собою комбінування заданих елементів, що повторюються від будівлі до будівлі.

Бодріяр зауважує, що архітектура ще не цілком існує у віртуальній реальності, проте вже великими кроками рухається їй назустріч. «Архітектура сьогодні слугує більшою мірою культурі та комунікації, тобто віртуальної естетизації всього суспільства. Вона функціонує як музей, що містить соціальну форму нематеріальних потреб, що не можуть уже ніяк бути визначеними, окрім незчислених будівель культури»¹⁴. Сучасна архітектура має тенденцію представляти собою таке явище, як функціонування непотрібного простору.

Бодріяр постулює втрату речами їх тіней в умовах віртуального світу — це означає, що предмети представляють лише те, чим вони є. Тінь була запобіжником від безмежного відтворення об'єктів, тепер вони втратили зерно унікальності в нескінченному ряді своїх двійників. Філософ наголошує на потребі «поетичних змін»: ми повинні усілякими способами уникати клонування будівель, людей, об'єктів.

Важливим аспектом аналізу становища архітектури Бодріяр вважає появу у другій половині ХХ століття (1960-ті рр.) явища «клонової архітектури», що є «лакмусовим папірцем» тяжіння до повного переходу до гіперреальності. Яскравим прикладом такої архітектури є вежі-близнюки у Нью-Йорку (місті, вигляд якого корелює з формою системи капіталу, що є актуальною на той чи

¹⁴Бодрийяр Ж. Архитектура: правда или радикальность? / Ж. Бодрийяр; [пер. з нім. А. Воробьева, М. Вильковский] // Социологические исследования. – 2011. – № 5. – С. 114-122.

інший час), які точно повторюють одна одну, таким чином, проголошуючи закінчення часу усього оригінального¹⁵. Приклад двох ідентичних споруд постулює припинення існування будь-якої конкуренції та оригінальної референції. Людина шукає порятунку в такій подвоєнності речей, усвідомлюючи свою кінечність. Дублюванням речей вона перевершує фізичний, даний їй безпосередньо мсвіт, створює світ культури, де здійснюється її буттєвий проект.¹⁶

«Для того, щоб знак здобув чистоту, він має продублювати сам себе, самодублювання знаку як раз і покладає кінець тому, що він означав»¹⁷. Відтак, дві вежі втілюють собою монополію. Вони позбавлені фасадів зі скла та не мають переваг одна перед одною за висотою чи іншими параметрами, отже, «разом з риторикою вертикальності зникає риторика дзеркала»¹⁸ — постулює Бодрийяр. Тепер ми маємо справу з серією, яка замикається на числі два, що може бути свідченням того, що «архітектура, як і вся система, виводиться нині з незмінного генетичного коду, із раз і назавжди встановленої моделі». Це означає, що у випадку зникнення міста його відтворюватимуть не за аналогією чи схемою відтворення, його побудують з нуля, за допомогою генетичного коду, який дозволяє виготовляти необмежену кількість точних копій. Відтак, у сучасному світі симулякр з'являється не після процесу копіювання, він створюється завдяки генетичній мініатюризації. Такий синтетичний продукт апелює до гіперреального¹⁹. Отже, віртуальний світ повністю знищує реальний. Зникнення референцій проголошує початок ери симулякрів. Заміна реального його знаками заміщує процеси імітації, дублювання, пародіювання.

¹⁵ Бодрийяр Ж. Архитектура: правда или радикальность? / Ж. Бодрийяр; [пер. з нім. А. Воробьева, М. Вильковский] // Социологические исследования. – 2011. – № 5. – С. 114-122.

¹⁶ Лютий Т. Філософсько-антропологічний аналіз нерозумного / Т. Лютий. – Екмаір. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2674/Liutyi_filosofsko_antropologichnyi_analiz.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁷ Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Добросвет, 2000, – 146 с.

¹⁸ Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Добросвет, 2000, – 146 с.

¹⁹ Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 17 с.

«Здійснюється дострокове припинення світу шляхом клонування реальності та знищення реального його двійником»²⁰.

²⁰ Exsi Exsistencia. Жан Бодрийяр. Автоматическое письмо мира / Exsistencia Exsi. – Сигма. – Режим доступу: <https://syg.ma/@exsi-exsistencia/zhan-bodriiar-avtomatichieskoie-pismo-mira>

РОЗДІЛ II.

АНТРОПОЛОГІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНАЛІЗУ АРХІТЕКТУРИ

2.1. НІВЕЛЯЦІЯ «ІНШОГО» (ФЕНОМЕН КЛОНІВ, МАС)

Паралельно до клонуванням архітектури, Бодрійяр розглядає явище клонування людей. Воно постає схожим на процес безкінечного відтворення будь-яких інших структур²¹. Подібний Інший замінюється Тим Самим. Таке відтворення дає дозвіл на існування без Іншого, більше не потрібна друга людина для створення потомства, рух відбувається від подібного до подібного. Клонування нівелює участь Матері та Батька, вони зникають, тепер є тільки матриця. Це означає зникнення сексуальності, зникнення суб'єкта як такого та знищення будь-яких можливих змін. Генетичний код, що містить всю квінтесенцію істоти являє собою «артефакт, операційний протез, абстрактну матрицю, від якої можуть вести свій початок ідентичні істоти...»²². Бодрійяр застосовує метафору ракової пухлини, яка означає необмежений поділ базової клітини, що ігнорує органічні закони організму загалом. Виведення клонів з генетичного коду є схожим процесом.

Явище заміщення індивіда на такого самого спостерігається й під час аналізу феномену мас. Кожний у масі постає таким самим, що й інший. Індивід, відтак, втрачає свою унікальність та самобутність. Ортега-і-Гассет визначає маси як «сукупність індивідів без специфічної класифікації»²³. Отже, тут можна прослідкувати паралель з ситуацією в архітектурі — кінець усього оригінального. Коли усе переповнюється людьми, у індивіда зникає можливість жити окремо. Він стає частиною гомогенного людського потоку, який «чавить усе індивідуальне, відмінне, нестандартизоване, неузвичаєне та вишукане»²⁴. У своїй статті «У тіні мовчазної більшості», Жан Бодрійяр, аналізуючи феномен

²¹ Бодрійяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 129-138 с.

²² Бодрійяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 134 с.

²³ Лютий Т. Становлення великих груп: від натовпу та публіки до владно-видовищних масових рухів / Т. Лютий // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2018. – № 2. – С. 3-16.

²⁴ Лютий Т. Становлення великих груп: від натовпу та публіки до владно-видовищних масових рухів / Т. Лютий // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2018. – № 2. – С. 3-16.

мас, постулює кінець соціального. На його думку, з плином часу маси все більше нагадують мовчазну невиразність і майже єдиним їх проявом себе є їх існування як предмету дослідження: їх невинно тестують, проводять соціальні опитування. Такий режим існування є радше симуляцією соціального. Апелювання до індивіду не відбувається, маса існує як однорідна сукупність, що характеризується власною інертністю, байдужістю до будь-якої саморепрезентації. Маси самі породжують себе. Невід'ємною їх властивістю є насилля над собою: створення великих скупчень, заторів, черг, у яких люди юрбляться годинами.

Бодріяр знову звертається до Центру Помпиду (Бобуру). Єдиним справжнім продуктом даного архітектурного об'єкту є гомогенний людський та ментальний потік. Бодріяр наводить метафору гіпермаркету, проте товаром тут виступає культура, яка покликана підтримувати людей у стані масової інтеграції. Бодріяр постулює, що масове виробництво є виробництвом самих мас, вони водночас виступають кінцевим продуктом будь-якої соціальності та місцем імплозії соціального.

2.2. ЯВИЩЕ ІМПЛОЗІЇ

Імплозія є важливою категорією філософії симулякрів Бодріяра, тому важливо розібратися з його значенням для розуміння соціальної реальності у міркуваннях мислителя. Імплозія — це вибух, що направлений всередину. На противагу більш раннім спільнотам, в основі розвитку сучасного суспільства лежать вибухові процеси та експансія. За Бодріаром, суспільство наразі настільки прискорилось, що актуалізувався неконтрольований процес імплозії, для якого властивим є перманентне розширення дискурсу. Індивід у таких умовах постає як сингулярний (тобто здатний до дискурсу). Сингулярності у постатях людей існують у модусі постійної імплозії, що визначає деконструкцію старих та конструювання нових сенсів та значень. Індивід у сучасному суспільстві не має точки опору. Оскільки відбуваються перманентні процеси деконструювання та формування сенсів, індивіду властива дестабілізація. Явище імплозії соціального застосовує у своїй концепції М.

Маклуен. Він пов'язує процес імплзії безпосередньо з появою електрики. Якщо поява друку індивідуалізувала суспільство, то електрика повернула суспільству статус «великого села», у якому немає місця індивідам. Імплозія «сплавляє» індивідів в єдину гомогенну масу, що означає стертя чітких меж, опозицій.

Бодрійяр у праці «Симулякри та симуляції» теж зауважує, що імплзія визначає кінець будь-якої діалектики. Цей процес пародіює протистояння. Імплозія соціального призводить до того, що зникає серйозність явища війни. Конфлікти антагоністичних сторін є радше симуляцією, ніж реальною загрозою миру. Сам мир урівнюється в еквівалентному відношенні з війною. Мир і війна — два полюси протилежностей, що постійно рециркулюють та імплзують один в одній. Імплозія соціального також означає неможливість кардинальних змін суспільного ладу. Революції не відбуваються, адже вибуху назовні немає.

У культурному просторі Центру Помпиду імплзія мас породжує внутрішнє насилля. Люди приречені скупчуватися навколо інертного центру. Їх заданою метою є «сплюснути» Бобур, знищити його своїм потоком. Відбувається «уповільнена паніка, без зовнішнього руху. Насилля всередині ансамблю. Імплозія»²⁵. Маси здійснюють напад на простір культури, вони все жадібно поглинають, відбувається акт вандалізму. Для потоків мас важливо до всього доторкнутися, не рукою, так поглядом. Насилля у Центрі Помпиду є відображенням більш глобального насилля, що відбувається поза його межами.

2.3. ЯВИЩЕ АПОТРОПІЇ

Для Бодрійяра характерним є використання термінів фізики для визначення соціальних процесів. Поряд з імплзією соціального розгортається явище апотропії.

Помпиду постає для Бодрійяра не тільки як центр соціальної імплзії та культурного розщеплення, але і як місце, де відбувається процес політичної апотропії (в оригіналі автор використовує багатозначний французький термін

²⁵ Бодрійяр Ж. Симулякри и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 101 с.

`dissuasion`, що в перекладі українською означає «переконання», «відмовляння», «стримування», «запобігання»). Апотропія нерозривно пов'язана з архітектурною формою Бобуру та специфікою циркуляції людських потоків у ньому. Величезний простір порожнечі та відсутність ізольованого від Іншого робочого місця для персоналу є тими факторами, що сприяють постійному відчуттю людей, що за ними спостерігають. Циркуляція людських потоків зменшується з наближенням до центру. Під час спостереження за вільним рухом людей непомітно жодних невідповідностей поведінки і відвідувачів, і персоналу, проте, коли вони зосереджуються у закутках (що не є закутками, по суті, вони не ізольовані жодним чином), вони прирікають себе на витрачання величезної кількості життєвої енергії та сил на свою оборону від Іншого, «вкриваючись штучною самотністю»²⁶, що зумовлено тактикою апотропії.

Прикладом апотропії може слугувати поведінка людей в гіпермаркеті: відвідувачі відчувають постійний нагляд, контроль, хоча деякі з камер відеонагляду є муляжами і ніхто не знає, чи працюють інші.

Ситуація схожа на те, що називають «паноптикум Бентама». Політика прозорості та циклічності має створювати постійне відчуття спостереження, невидимого контролю. За моделлю Бентама розробляли проект в'язниці, у якому кількість персоналу для спостереження за в'язнями було мінімізовано і, за найкращих обставин, могло бути зведено до однієї персони. М. Фуко вбачає у моделі паноптикуму не тільки архітектурний план, але і дисциплінарний принцип, що виходить далеко за межі будівлі в'язниці. Він вбачає у паноптикумі техніку контролю над всіма сферами діяльності людини. Такий спосіб контролю дозволяє владі діяти приховано, непомітно²⁷. Бодрійяр разом з Фуко постулює, що зі знищенням спеціальних місць апотропії, вона розповсюджується на весь соціальний простір.

²⁶Бодрійяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрійяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 90 с.

²⁷Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко; [пер. з франц. В. Наумов]. – М. : Ad Marginem, 1999, – 460 с.

Проте, в одному епізоді своєї праці «Симулякри та симуляції» Бодрійяр зазначає, що апотропія здійснює поворот від принципу паноптикуму та кардинально від нього відрізняється тим, що розрізнення між пасивним та активним суб'єктом нівелюється²⁸. Бодрійяр робить це зауваження в контексті медіа, але можна застосувати його і на всі інші сфери. Якщо взяти до уваги ситуацію в мегаполісах, то можна побачити, що і справді, людина не тільки здатна відчувати контроль та спостереження за собою, але може сама слідкувати за діями інших, що значно спрощується з використанням архітектурою політики прозорості (перехожий може в будь-який момент окинути оком робочий процес, що відбувається за скляною стіною офісу).

Апотропія у глобальному масштабі пов'язана з маніпулюванням свідомістю людей ілюзорною небезпекою застосування ядерної зброї. Бодрійяр постулює, що всі заходи безпеки застосовуються не проти можливості ядерного зіткнення (ядерна загроза, на думку мислителя, є лише симуляцією загрози), а проти подій, що можуть порушити рівновагу встановленої соціальної системи (цілком реальна можливість). Рівновага страху — це страх рівноваги»²⁹. Бодрійяр говорить про те, що всі суспільства, що апелюють до безмежного значення безпеки, де її максими абсолютизуються та заміщують сукупність старих законів та норм, регулюються системою апотропії. Це означає, що навколо такої системи формується пустеля соціального, історичного та політичного³⁰. Зменшену модель подібних процесів можна спостерігати на прикладі, знову ж таки, Центру Помпиду. Бодрійяр ще раз експлуатує феномени фізики для опису соціального процесу апотропії, коли порівнює Бобур з АЕС: «справжня небезпека, що вони представляють, міститься не в загрозі вибуху чи забруднення, а в системі максимальної безпеки, яку вони випромінюють в усіх напрямках, у захисній зоні контролю та апотропії, яка поступово поширюється

²⁸ Бодрійяр Ж. Симулякри и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 54 с.

²⁹ Бодрійяр Ж. Симулякри и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 59 с.

³⁰ Бодрійяр Ж. Симулякри и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 101 с.

на всю територію — промисловий, екологічний, економічний, геополітичний гласис»³¹.

2.4. БОБУР ЯК ТРАНСЛЯТОР СОЦІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Як видно з вищесказаного, паризький культурний центр Бобур є одним з унікальних об'єктів архітектури, до якого прикуто погляд Бодріяра. Споруда згадується філософом одразу в декількох працях. Такий інтерес мислителя пояснюється тим, що, за його словами, Центр Помпіду є транслятором усього соціального дискурсу, що панує навколо нього. Отже, через його призму можна відтворити структуру суспільних відносин, що склалася у суспільстві поза ним. Усі явища, що розгортаються у суспільстві, знаходять своє відображення у даному культурному центрі. Бобур функціонує як простір апотропії та імплозії, являє собою зменшену модель цих глобальних процесів. Цей унікальний архітектурний об'єкт підконтрольний ідеології прозорості, полівалентності, консенсусу та контакту, а також симуляції безпеки, що дуже точно транслює дух часу.

Наповнення Бобуру Бодріяр називає симулякром культурних цінностей. Тут продовжують виставляти витвори мистецтва, хоча все вони виглядають анахронічними у співставленні з архітектурною формою Бобура, єдиним наповненням, що могло б бути доречним, є порожнеча (як символ нівелювання будь-якої культури, сенсу та естетичного почуття. «У цій конструкції, яка могла б слугувати мавзолеєм для безкорисної операціональності знаків, під лозунгом вічності культури знову виставляють ефемерні та саморуйнівні машини Тенглі»³²). Таке наповнення анулюється зовнішньою архітектурною оболонкою Центру. Помпіду, відтак, є сукупністю протиріч. З одного боку — сучасний екстер'єр, з іншого — інтер'єр, що пронизаний старими цінностями. Екстер'єр Помпіду віддзеркалює характеристики нашого часу, нашої культури та суспільства, водночас інтер'єр намагається приховати цей зміст. Проте,

³¹ Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 89 с.

³² Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 92 с.

пізніше Бодрійяр приходить до висновку, що порожнеча все ще транслювала б певні цінності як зразок антикультури. На питання «що доречно було б розміщувати у Бобурі?» неможливо відповісти, бо топічне розрізнення між внутрішнім та зовнішнім більше не встановлюється.

2.5. ВИТІСНЕННЯ СМЕРТІ — ЇЇ ВСЕОСЯЖНІСТЬ

Варто зазначити, що Бодрійяр часто апелює до тематики смерті, що характерно для представників постмодерністичної думки (постулювання смерті історії/культури/соціального і тд.). У праці «Символічний обмін і смерть» мислитель говорить про те, що «смерть — антисупільна поведінка», «смерть — це аномалія»³³.

Епоха гіперреальності відзначається смертю культури. Мислитель постулює смерть культури двома шляхами. По-перше, він логічним шляхом виводить смерть культури із смерті міста (як завершеної форми культури). Зі свого боку, місто «помирає» через делокалізацію явища смерті (в епоху симуляції померлим не відводять спеціального місця, їх не ховають, а кремують), воно стає всеохопним. Так смерть проникає у весь простір життя. Функцію ліквідованих кладовищ відіграє місто разом з усіма його спорудами («мертві міста», «міста смерті»). З огляду на закон символічного обміну, при витісненні смерті в позажиттєву сферу, саме життя стає простим доживанням, що проголошує Бодрійяр. Парадоксальним є те, що в містах, які мають величезні кладовища, часто вони є найбільш придатним для життя місцем, це пов'язано з тим, що цвинтарі постають у вигляді зеленої зони, парку в оточенні «кам'яних джунглів».

Другою згадкою про смерть культури Бодрійяр доповнює аналіз вищезгаданого архітектурного об'єкту Бобуру. Хоча цей об'єкт архітектури покликаний зберігати культуру як музейну споруду, але, по суті, у ньому відбувається її вбивство, маси запрошуються на видовище «оплакування культури», якого вони насправді прагнуть. Цей момент корелює із

³³ Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Добросвет, 2000, – 234 с.

зауваженнями Фромма щодо схильності членів суспільства споживання до некрофільї. Їх надмірна залученість, зацікавленість не може співіснувати з культурою. Масам неодмінно потрібно «все побачити на власні очі (погляди, що привласнюють), помацати руками...тобто бути причетним до чогось — все це нібито легітимізує існування»³⁴. Відтак, маси виконують функцію агентів-каталізаторів вбивства культури. Центр Помпиду всім своїм виглядом виступає як транслятор цього стану смерті: «створюється загальне враження, що все тут побувало у стані коми, що все тут претендує на оживлення, та є лише реанімацією, а все тому, що культура померла»³⁵. Проте, на думку Бодрийяра, Центр Помпиду позбавлений прийняття цієї смерті з усім розмахом. «Бобур — символ культури, що розчавлена власною вагою».

Практичне вираження смерті культури, що відбувається у Бобурі, як вже зазначалося, ми знаходимо у містах. Культура тут постає як нескінченний інформаційний конвеєр, що не має фінальної точки. Культура (як і мегаполіси) перманентно розширює свої кордони, за аналогією з раковою пухлиною, яка неухильно захоплює та поглинає всі здорові клітини. Нові будівлі швидко виростають на місці старих структур, таким чином, це її анулює, знецінює.³⁶

2.6. ПАЛІТРА ПОЧУТТІВ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: САМОТНІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ, НЕНАВИСТЬ

У мегаполісах, як і в Центрі Помпиду, люди зіштовхуються з явищем апотропії. Людей переслідує постійне відчуття контролю, спостереження з боку Іншого. Індивіди приречені на те, щоб витратити свої сили на несвідому втечу від інших, на почуття самотності серед натовпу. Парадоксальним є те, що незважаючи на почуття контролю з боку інших, індивід у мегаполісі стикається з почуттям власної непотрібності іншим, хоча у великих містах, здавалося б, створені всі умови для спілкування та спільного життя мільйонів людей.

³⁴Лютий Т. Становлення великих груп: від натовпу та публіки до владно-видовищних масових рухів / Т. Лютий // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2018. – № 2. – С. 3-16.

³⁵Бодрийяр Ж. Симулякри и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульський поліграфіст, 2013, – 90-91 с.

³⁶Insolarance Cult. Ізоляція и ненависть. Жан Бодрийяр против города / Cult Insolarance. – Sygma. – Режим доступу: <https://syg.ma/@insolarance-cult/izoliatsiia-i-nienavist-zhan-bodriiar-protiv-ghoroda>

Відтак, людина починає жадати уникнути такої реальності настільки, що полишає її, заради відходу у віртуальність (завдяки поринанню в екран свого телефону, наприклад). І в цьому, новому для себе вимірі, обиватель знову стикається з парадоксом: попри всю відкритість іншим, він все ще залишається нікому не потрібним. Ізольованість, таким чином, видається імпліцитно вбудованою у режим відкритості іншим.

Отже, життя у мегаполісі спричиняє відчуження індивіда від інших, його замикання у власному маленькому світі. Апогею набуває аскетизм людських істот, що стосується не так людей як тіл, а, радше, людей як носіїв свідомості.

Зростання концентрації населення, процес штучного моделювання світу та інтенсифікація процесів соціалізації неодмінно призводять до появи проблеми відходів у великих містах. На сміттєзвалище відправляються не лише непотрібні продукти, речі, але й будівлі та навіть люди. Серед ідеальних споруд, які були заплановані як єдиний ансамбль, усі інші об'єкти стають відчуженими, непотрібними та ізольованими. Спроба вписати абсолютно недоречний об'єкт в ритм відносно злагодженого та гармонійного міста ламає усю систему. Така споруда виглядає як прибулець та руйнує ауру цілісності й органічності міста.³⁷ З людськими істотами відбувається подібна ситуація. Люди, як і простори, приречені ставати безробітними та не функціональними, «відправлятися на смітник». У такій ситуації людину, яка залишилася непотрібною, супроводжує почуття ненависті до інших, до системи.

Почуття ненависті породжується також через перенасичення соціуму інформацією, наслідком такого процесу є зворотна реакція — відторгнення. Жага до соціальної комунікації трансформується у байдужість та інертність містян, що є своєрідною імунною реакцією організму на перенасичення, його відчайдушна спроба захистити свою символічну цілісність.

На думку Ж. Бодрійяра, культура подібно до соціальної комунікації трансформувалась у процес вироблення відходів. Через дію перенасичення

³⁷ Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Ж. Бодрийяр ; [пер. з франц. Б. Нарумов] // Логос. – 1997. – № 9. – С. 107-116.

суспільство схиляється до ентропії (самочинного, нерегульованого процесу в ізольованій системі). Відбувається процес ліквідації культурних цінностей та їх радикальна вульгаризація. Для еволюції важлива негомогенність та динамічність розвитку, невдачі такі ж важливі, як і моменти успіху. Стан перенасичення суспільства інформацією діє за принципом: «чим більше інформації, тим її в реальності менше»³⁸. Західна культура все більше схильна до уніфікації, вона легко піддається проникненню та вбудові в неї інших культур.

«Не маючи можливості точно знати, чого нам хочеться, ми водночас знаємо, чого ми не хочемо»³⁹. Ми більше не в змозі визначитися з тим, що нам подобається, проте гостро відчуваємо неприйняття того, що нам не імponує. Маса стають концентратом енергії заперечення. Відбувається перехід від насилля, яке мало чітко окреслену ціль, ворога, проти якого були направлені сили, до ненависті, що постає як безпредметна, не направлена на жодну конкретну річ чи особистість. Сучасна культура уможлиблює співіснування протилежностей, проте саме це і викликає зворотну реакцію у вигляді ненависті. Насильницькі дії системи направлені на те, щоб остаточно стерти будь-яку різницю між «Я» та «Іншим», прирікаючи нас на безкінечне відтворення одного й того самого. Звідси постає почуття ненависті до Себе. «Ненависть намагається віднайти іншість, хоча б для того, щоб згодом її знищити»⁴⁰.

Житель міста, який змушений постійно тікати від Іншого, знаходить свій порятуюнок, крім соціальних мереж, ще і в драгсторах, таких собі «дайджестах існування», де ліквідуються всі недоброзичливі фактори (час, пори року, погана погода, нестача коштів тощо). У драгсторі сублимується суспільне життя, тут усе постає гомогенізованим, «комфортним», «безпечним». Людина втішається

³⁸ Вельганюк В. М. Мак-Люэн и Ж. Бодрийяр: технократическая и символистская модели коммуникации / В. Вельганюк // Известия Томского политехнического университета. – 2011. – № 6. – С. 89-92.

³⁹ Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Ж. Бодрийяр ; [пер. з франц. Б. Нарумов] // Логос. – 1997. – № 9. – С. 107-116.

⁴⁰ Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Ж. Бодрийяр ; [пер. з франц. Б. Нарумов] // Логос. – 1997. – № 9. – С. 107-116.

надмірним споживанням, після стресової ситуації існування серед Інших. Драгстор постає ідеальним місцем для такого «лікування». Драгстор являє собою маленьке місто, де все покликано створювати ілюзію кофмарту відвідувачів (оптимальна температура повітря, досягнута завдяки системам кондиціонування, гарні вітрини, доглянуті рослини, місця для споживання їжі)⁴¹. Драгстор це сплав звичної для нас повсякденності з одного боку та розваг, які постають як певна «вилазка» за межі цієї повсякденності, з іншого. Усе існування тут зводиться до споживання.

Безліч будівель-клонів, величезних споруд з порожнечою всередині, торговельних центрів, що симулюють ідеальні умови людського життя. Усі ці види гіперреальності призводять до того, що «суспільство розігрує комедію культури та комунікації», за цієї умови ненависть являється «симптомом і в той же час агентом цього краху, оператором кінця соціальності, кінця інаковості, кінця самої системи»⁴².

Таким чином, здійснений у даному розділі аналіз дав можливість реконструювати погляд Ж. Бодрійяра на сучасну людину, суспільство та процеси, що у ньому розгортаються через опис антропологічних кодів архітектурних об'єктів. Людина епохи кінця реального, смерті культури постає як така, що схильна долучатися до масових потоків, знищуючи свою ідентичність у гомогенності скупчень людських істот. Змога висловлювати власну думку атрофується внаслідок процесу імплозії, що знищує можливість існування діалектики як такої, а отже і ліквідує ймовірність змін в суспільстві («ера мовчазної більшості»). Індивід та глобально усе суспільство існує в ілюзії нагляду, симуляції «контролю без контролю», що зумовлений тактикою апотропії. Апотропія також впливає на непорушність соціального укладу, знищуючи можливість будь-якої нестабільності, революції. Тактика

⁴¹ Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. Е. Самарская]. – М. : Республика. Культурная революция, 2006, – 8-11 с.

⁴² Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Ж. Бодрийяр ; [пер. з франц. Б. Нарумов] // Логос. – 1997. – № 9. – С. 107-116.

здійснюється в ім'я безпеки при ситуації мізерного шансу застосування ядерної зброї, яка, насправді ж, є тільки симуляцією, щоб тримати суспільство та всіх його членів у стані страху та інертності. Індивіди, за всіх доступних умов для спілкування у переповненому місті, відчужуються одне від одного. Люди приречені на постійний захист та втечу від Іншого. Самотність, страх, відчуття спостереження над ним, змушують індивіда тікати у віртуальність, де його не чекає інша ситуація.

Отже, у сучасному суспільстві можна говорити не про справжню комунікацію, а лише про її симуляцію. Відтак, з цього випливає висновок про спільні мотиви (симуляція, кінець реального), що пронизують всі аспекти філософської системи. Якщо взяти два, на перший погляд, не пов'язані між собою фрагменти концепції Бодрійяра (щодо медіа та щодо архітектури, наприклад), основна думка автора буде наштовхувати на один і той самий логічний умовивід про гіперреальний статус сучасного дискурсу. Подібно до того як відповідність «американській мрії» учасників реаліті-шоу, їх статична довершеність робить з них суб'єктів гіперреальних, архітектура в своїй подвоєнності втрачає статус реального.

2. 7. АРХІТЕКТУРА ЯК ТВОРЕЦЬ СОЦІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Важливим зауваженням, що випливає з аналізу антропологічних кодів архітектури є те, що процес впливу є двостороннім, система постає як замкнена: соціальний клімат визначає спосіб, у який споруди використовуються (який дискурс вони відображають), з одного боку, але з іншого — архітектура впливає та сама створює соціальний дискурс. Бобур слугує прикладом такого взаємовизначення: відвідувачі, нехтуючи задумом архітекторів, починають «споживати» споруду у той спосіб, який визначений суспільством, у якому вони існують (анормальне залучення мас, їх жага до всього доторкнутися, все спробувати, схильність до скупчення — Бобур постає як «пам'ятник іграм масової симуляції»⁴³), проте Бобур все ж обмежує відвідувачів та персонал

⁴³ Бодрійяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 89 с.

своєю архітектурною формою, продукуючи простір апотропії таким чином, що життєва енергія індивідів витрачається на спробу вкритися від інших, закритися від контролю над собою — такою є ситуація всередині споруди. Зовні ж Бобур відчужується від інших споруд, продукує порожнечу навколо себе завдяки своїй архітектурній оболонці, що відображає становище людини у суспільстві. Таким чином, архітектура не тільки відображає, але й творить соціальну реальність, детермінує її умови.

Архітектурні об'єкти, як їх змальовує Бодріяр у своїх працях, ніби повторюють характеристики людини, проте можна вказати і на зворотність цього процесу: люди повторюють характеристики архітектурних об'єктів, які їх оточують. Це проявляється, наприклад, в описі Бобуру та людських потоків. Подібно до того, як Бобур постає як величезна «чорна діра», машина для спалення культурної енергії та вироблення порожнечі, маси поглинають та знищують всю взаємодію соціального та політичного (Бодріяр використовує ідентичні слова (метафора «чорна діра») в обох випадках). Подібно до того як споруда відчужується від контексту архітектурного ансамблю, в який її намагаються вписати, людина відчужується від Іншого. Подібно до того як у своїй лекції «Місто та ненависть» називає «відкидами» непотрібні архітектурні споруди, так і людина, що живе в міському просторі серед таких споруд сама є «відкидом». Отже, з аналізу наведених прикладів можна постулювати, що Бодріяр змальовує ідентичні процеси, що відбуваються як з архітектурою, так і з людиною. Використання однакових слів для опису індивіда чи людських потоків та споруд відсилає до думки, що вони взаємовідображують один одного та здійснюють двосторонній вплив. Оскільки Бодріяр часто застосовує фізичні терміни для позначення соціальних процесів, мені здається доречним використати метафору двох сполучених посудин для позначення взаємозв'язку архітектури та людини. Неможливим, як на мене, є завдання визначити, чий вплив є сильнішим, первинним.

Детермінацію міським середовищем та архітектурними спорудами, зокрема людського світу, можна вивести, наприклад, з природи явища

«клонової архітектури». Клонування як механічне відтворення однакових будівель визначає статус віртуальності соціального простору. Загалом, більша частина архітектурних проектів ще на етапі задуму плануються як множинний продукт. Часто міське середовище заповнюється «ансамблями» повторюваних архітектурних об'єктів. Людина ж змушена обмежувати своє буття рамками міського простору, у якому вона існує. Таким чином, архітектура визначає тло життя і вже цим самим фактом впливає на формування тим чи іншим способом людських цінностей, системи взаємозв'язків тощо. Якщо взяти до уваги життя сусідів з однакових будинків одного кварталу, то можна прослідкувати подібності рутинних рухів, що здійснюють дані індивіди: так ми бачимо, що їх житло визначило певні схожі моменти повсякдення. Завдяки задумах архітекторів формуються першопочаткові очікування, плани з експлуатації споруд. Як було сказано на початку праці, Бодріяр постулює «аморальність» соціальних агентів у їх недотриманні затверджених творцями функцій та «інструкцій» з використання. Проте, таке спостереження мислителя не скасовує той факт, що від самого початку архітектурний витвір, ще на етапі проекту, мав запрограмовані в ньому певні правила експлуатації, а отже, і соціальні практики. Таким чином, можна казати про заданий архітектором спосіб комунікації об'єкт-суб'єкт. Відтак, архітектура формує навколо себе «дискурсивне поле, яке змушує слідувати певній логіці»⁴⁴. Архітектура здатна нав'язати людині ціннісні орієнтири. Можна казати про те, що вона також формує певну ідеологію проживання, надаючи перелік експлуатаційних правил та приписів.

М. Карповець у своїй праці «Місто як світ людського буття», апелюючи до феномену міста, фіксує вплив публічних просторів на соціальні процеси, що відбуваються у тому чи іншому суспільстві. З цього можна логічно вивести тезу про те, що окремі архітектурні об'єкти, що функціонують як публічний простір

⁴⁴ Ильин В. Потребление как дискурс / В. Ильин. – СПб. : Интерсоцис, 2008, – 63-64 с.

та є елементами міста, слугують місцем, де проектується суспільні практики та звичаї, ментальність індивідів, що перебувають у скупченнях⁴⁵.

Якщо звернутися до аналізу в'язниці, на прикладі вищезгаданого паноптикуму можна постулювати, що в самому задумі цього об'єкту зашифрована апотропія, що визначає те, у який спосіб будуть існувати люди всередині цього простору. Фуко говорять про вивільнення процесу апотропії з в'язниць та поширення його на весь соціальний дискурс. Подібну риторичку використовує Бодріяр, коли в «Симулякри та симуляції» описує процес вивільнення праці з заводів, що означає, що вона тепер всюди, або подібний процес вивільнення смерті з кладовищ (який проаналізовано у Розділі II). Схематично окреслюючи процес такого змиття просторових рамок (обмежень, що конструюються архітектурним об'єктом), можна казати про те, що зашифрований всередині будівлі код (як генетична матриця, що містить інформацію) розповсюджується на весь соціальний дискурс (подібно до річки, що виходить з берегів та заповнює водою все, що трапляється на її шляху).

⁴⁵ Карповець М. Місто як світ людського буття / М. Карповець. – К. 2013, – 94 с.

ВИСНОВКИ

У процесі даного дослідження було виконано низку конкретних завдань для досягнення поставленої мети. У першому розділі було окреслено загальне теоретичне тло аналізу, визначено основні засади дослідження архітектури як антропологічного феномена. Далі було зафіксовано концептуальні рамки для розробки теми кваліфікаційної роботи, розкрито зміст важливих для даного дослідження понять («код», «антропологічний код», «сучасне суспільство»). Особливу увагу приділено рефлексіям Ж. Бодрієра щодо нової метафізичної ситуації у сучасному суспільстві та показано подібність концепцій Ж. Бодрієра, Е. Фромма, Г. Маркузе у тлумаченні соціального феномену споживання. Насамкінець, проаналізовано міркування Бодрієра про актуальний стан архітектури в епоху «кінця реального». Все це дозволило охарактеризувати філософський контекст, у рамках якого формується підхід Бодрієра до осмислення антропологічної функції архітектури.

У другому розділі виокремлено сюжети, образи та ідеї, які в дискурсі Бодрієра утворюють особливий антропологічний код. Даний код дозволяє окреслити тип людини, якого потребує і який формує архітектура сучасних міст. Такими антропологічними особливостями, які детермінуються архітектурним середовищем, є потяг індивіда до уніфікації та злиття з потоками мас (кінець будь-якої діалектики), нівеляція власної думки та критичного мислення, тобто «імплюзія» в термінології Бодрієра. Водночас посилюється відокремленість індивіда від Іншого, виникає почуття перманентної самотності, байдужості, що переростають у ненависть до себе та до Іншого. Закинутість, відчуження сингулярних архітектурних об'єктів (Центр Помпиду, наприклад) від композиційної цілісності міста корелює із самоідентифікацією людей як сміття, відходів, які «не вписуються» у простір мегаполісу. Інший стає нічим іншим, як копією, нескінченним «таким самим», що простежується у явищі клонування. В архітектурі — це вежі-близнюки, у людському світі — це поява клонів. Сучасні архітектурні простори, які розглядає Бодрієр, прирікають

людей на апотропію, відчуття постійного контролю, що виснажує їх. Загалом, архітектура детермінує суспільство таким чином, що комунікація можлива лише в модусі симуляції. Цей процес пов'язаний з уніфікацією, розмиттям відмінностей індивідів (зникнення індивідів як осіб, що мають індивідуальність, специфічність, що притаманна саме їм), і з нестачею життєвої енергії, що витрачається на самозахист осіб у ситуації постійного нагляду з боку Іншого (що видно також з аналізу Бобуру Ж. Бодріаром) — в усьому цьому філософ простежує гіперреальний характер архітектури, людини та суспільної взаємодії. Таким чином, людина, яку своїм аналізом Бодріяр уводить в центр філософських дискусій, постає як трагічний персонаж. Його втрати і суперечності цілком відповідають драматичності та спустошеності того світу, у якому він живе. Життя індивіда, як показують дослідження праць Бодріяра, за таких обставин має бути сповнене всеохопною смертю, «доживанням», самотністю, відчуженністю. Тотальним контролем пронизане життя індивіда і суспільства, а архітектура втілює цю всеохопність контролю і стає пам'ятником певної суспільної реальності.

З огляду на вищесказане, можна дійти висновку, що візія архітектури у Ж. Бодріяра не є кардинально відмінною від його погляду на інші сфери людського буття, вона логічно впливає з його концепції віртуальної реальності. Основні фундаментальні аспекти теорії Бодріяра щодо кінця епохи реального присутні у його осмисленні архітектурних об'єктів. І як було зазначено, Бодріяра не цікавить погляд на архітектуру заради неї самої, він розглядає окремі одиничні об'єкти як такі, в яких відбивається соціальний дискурс. Проте архітектурні об'єкти, як видно з аналізу праць Бодріяра, не тільки здатні слугувати дзеркалом для суспільства, але й самі певним чином впливають на формування людини, соціуму загалом та соціальних процесів. Саме це робить доцільним вживання поняття «код» для характеристики відношення між людиною, суспільством і архітектурою.

Отже, у процесі послідовної реалізації дослідницьких завдань, доведено, що згідно теорії Бодріяра архітектура не тільки містить у собі антропологічні

коди, як наслідок впливу певного соціально-культурного поля, але вона також здатна продукувати ці коди, детермінуючи свідомість індивідів та процеси, що розгортаються у соціальній реальності. Такий висновок зроблено на підставі: аналізу праць Бодріяра, досліджень інших авторів (зокрема М. Фуко), які розробляють проблематику, що є дотичною до антропології архітектури, та рефлексії особистого досвіду сприйняття архітектури автором дослідження. Останнє дозволяє дистанціюватися від позиції Бодріяра і сприймати його тлумачення архітектури як варіант детермінований певними філософськими поглядами і обставинами життя. Тобто, у нас немає підстав абсолютизувати підхід французького філософа. Можна припустити, що за інших умов і з іншими філософськими установками на ті самі питання були б отримані дещо інші відповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Ж. Бодрийяр ; [пер. з франц. Б. Нарумов] // Логос. – 1997. – № 9. – С. 107-116.
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Добросвет, 2000, – 387 с.
3. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. С. Зенкин]. – М. : Рудомино, 2001, – 95 с.
4. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. Е. Самарская]. – М. : Республика. Культурная революция, 2006, – 269 с.
5. Бодрийяр Ж. Архитектура: правда или радикальность? / Ж. Бодрийяр; [пер. з нім. А. Воробьева, М. Вильковский] // Социологические исследования. – 2011. – № 5. – С. 114-122.
6. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. з франц. О. Печенкина]. – Т. : Тульский полиграфист, 2013, – 204 с.
7. Бронзино Л. Герберт Маркузе и Жан Бодрийяр: теоретико-методологический анализ концепта общества потребления / Л. Бронзино // Russian Journal of Education and Psychology. – 2011. – № 4. – С. 1-15.
8. Вельганюк В. М. Мак-Люэн и Ж. Бодрийяр: технократическая и символистская модели коммуникации / В. Вельганюк // Известия Томского политехнического университета. – 2011. – № 6. – С. 89-92.
9. Делитц Х. Архитектура в социальном измерении / Х. Делитц // Социологические исследования. – 2008. – № 10. – С.113-121.
10. Ильин В. Потребление как дискурс / В. Ильин. – СПб. : Интерсоцис, 2008, – 466 с.
11. Карповець М. Місто як світ людського буття / М. Карповець. – К. 2013, – 224 с.
12. Лютий Т. Становлення великих груп: від натовпу та публіки до владно-видовищних масових рухів / Т. Лютий // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2018. – № 2. – С. 3-16.

13. Лютий Т. Філософсько-антропологічний аналіз нерозумного / Т. Лютий. – Екмair. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2674/Liutyi_filosofsko_antropolohichniy_analiz.pdf?sequence=1&isAllowed=y
14. Фромм Е. Мати чи бути? / Е. Фромм; [пер. з нім. О. Михайлова, А. Буряк]. – К. : Український письменник, 2010, – 222 с.
15. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм; [пер. з нім. Э. Телятникова]. – М. : АСТ, 2009, – 635 с.
16. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко; [пер. з франц. В. Наумов]. – М. : Ad Marginem, 1999, – 460 с.
17. Baudrillard J , Nouvel J. Singular Objects of Architecture / J. Baudrillard , J. Nouvel. – М.: University of Minnesota Press, 2002.– 104 p.
18. Code. – Cambridge Dictionary. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/code>
19. Exsi Exsistencia. Жан Бодрийяр. Автоматическое письмо мира / Exsistencia Exsi. – Sygma. – Режим доступу: <https://syg.ma/@exsi-exsistencia/zhan-bodriiiar-avtomatichieskoie-pismo-mira>
20. Insolarance Cult. Изоляция и ненависть. Жан Бодрийяр против города / Cult Insolarance. – Sygma. – Режим доступу: <https://syg.ma/@insolarance-cult/izoliatsiia-i-nienavist-zhan-bodriiiar-protiv-ghoroda>
21. Reitz C. Herbert Marcuse: Critical Theory as Radical Socialism / C. Reitz // The SAGE Handbook of Frankfurt School Critical Theory / eds.: В. Best, W. Bonefeld, С. О'Кане. – L.A. : SAGE, 2018. – С. 161–178.

